

SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2025. gada 27. jūnijā

lietā Nr. 2024-07-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Irēna Kucina, tiesneši Anita Rodiņa, Jānis Neimanis, Jautrīte Briede, Veronika Krūmiņa, Mārtiņš Mīts un Juris Juriss,

pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 9. punktu, kā arī 19.¹ un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2025. gada 28. maija tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 2006. gada 18. maijā pieņēma likumu “Par valsts kompensāciju cietušajiem” (turpmāk – Kompensācijas likums), kas stājās spēkā 2006. gada 20. jūnijā.

Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa sākotnējā redakcijā noteica: “Vienam vardarbīgā noziedzīgā nodarījumā cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir Latvijā Republikā noteiktās 10 minimālās mēneša darba algas.” Vienlaikus Kompensācijas likuma pārejas noteikumu

3. punktā tika paredzēts, ka šā likuma 7. panta pirmā daļa stāsies spēkā 2008. gada 1. janvārī, un līdz tam valsts kompensācijas maksimālais apmērs tika noteikts piecu minimālo mēneša darba algu apmērā.

Ar 2007. gada 8. novembra grozījumiem Kompensācijas likumā tā pārejas noteikumu 3. punktā tika noteikts, ka šā likuma 7. panta pirmā daļa stāsies spēkā 2009. gada 1. janvārī. Savukārt ar 2008. gada 14. novembra grozījumiem Kompensācijas likumā tā pārejas noteikumu 3. punktā tika noteikts, ka likuma 7. panta pirmā daļa stāsies spēkā 2010. gada 1. janvārī.

Ar 2009. gada 11. jūnija grozījumiem Kompensācijas likumā tā 7. panta pirmā daļa tika papildināta ar teikumu šādā redakcijā: “Izmaksājamās valsts kompensācijas apmēru aprēķina, ņemot vērā minimālās mēneša darba algas apmēru, kāds noteikts brīdī, kad persona atzīta par cietušo.”

Ar 2009. gada 1. decembra grozījumiem Kompensācijas likumā tā pārejas noteikumu 3. punktā tika noteikts, ka šā likuma 7. panta pirmā daļa stāsies spēkā 2013. gada 1. janvārī, bet līdz tam valsts kompensācijas maksimālais apmērs tika noteikts triju minimālo mēneša darba algu apmērā.

Ar 2012. gada 15. novembra grozījumiem Kompensācijas likumā tā 7. pantā kompensācijas maksimālais apmērs – 10 minimālās mēneša darba algas – tikai aizstāts ar piecām minimālajām mēneša darba algām.

Ar šiem grozījumiem Kompensācijas likums tika papildināts ar 7.¹ pantu, kura ceturtā daļa nosaka: “Ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve un kriminālprocesā par cietušajiem atzītas vairākas personas, šīm personām izmaksā valsts kompensāciju, sadalot to proporcionāli cietušo skaitam.”

Tāpat ar šiem grozījumiem Kompensācijas likuma pārejas noteikumu 3. punktā tika noteikts, ka šā likuma 7. panta pirmās daļas pirmajā teikumā minētais nosacījums stājas spēkā 2014. gada 1. janvārī, bet līdz 2013. gada 31. decembrim valsts kompensācijas maksimālais apmērs tika noteikts četrus minimālo mēneša darba algu apmērā.

2. Pieteikuma iesniedzēja – Administratīvā rajona tiesa (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – uzskata, ka Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa un 7.¹ panta ceturtā daļa (turpmāk abas kopā – apstrīdētās normas) neatbilst

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta trešajam teikumam.

Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā ir administratīvā lieta, kas ierosināta pēc piecu fizisko personu pieteikuma par tādu labvēlīgāku administratīvo aktu izdošanu, ar kuriem vienam pieteicējam – nepilngadīgam bērnam – valsts kompensācija tiktu izmaksāta 499 minimālo mēneša darba algu apmērā un pārējiem pieteicējiem – 49 minimālo mēneša darba algu apmērā. Minētajā lietā atbilstoši apstrīdētajām normām katram līdzpieteicējam izmaksājamās kompensācijas apmērs ir 620 *euro*, un Pieteikuma iesniedzēja to uzskata par acīmredzami nepietiekamu, jo īpaši nepilngadīgam bērnam, kurš zaudējis tēvu. Tādējādi apstrīdētās normas nenodrošina taisnīgu un samērīgu kompensāciju, kā to paredz Eiropas Savienības Padomes 2004. gada 29. aprīļa direktīvas 2004/80/EK par kompensāciju noziegumos cietušajiem (turpmāk – Direktīva) 12. panta 2. punkts.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka likumdevējs, pieņemot Kompensācijas likumu, ir noteicis konkrētu valsts kompensācijas maksimālo apmēru, neatstājot iestādei un tiesai iespēju vērtēt, vai konkrētos apstākļos šāds apmērs ir atbilstīgs. Apstrīdētās normas liedz Pieteikuma iesniedzējai tās izskatīšanā esošajā lietā noteikt atbilstīgu atlīdzinājumu. Lai gan cietušajiem ir tiesības prasīt kompensāciju arī kriminālprocesa un civilprocesa kārtībā, tomēr jāņem vērā, ka nereti viņi kompensāciju no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja nevar saņemt, jo vai nu noziedzīgā nodarījuma izdarītājam nav sprieduma par zaudējumu piedziņu izpildei nepieciešamo līdzekļu, vai arī vainīgo nav iespējams identificēt vai pakļaut kriminālvajāšanai.

Ar apstrīdētajām normām ir ieviesta Direktīva. Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka Direktīvas 12. panta 2. punkta izpratnē cietušajiem piešķirtā kompensācija veido ieguldījumu tiem nodarītā mantiskā un morālā kaitējuma atlīdzināšanā. Kompensācija ir samērīga tikai tad, ja ar to atbilstošā apmērā tiek kompensētas cietušajiem radušās ciešanas. Ja dalībvalsts izvēlējusies maksāt kompensāciju noteiktā apmērā un katram cietušajam piešķirtā fiksētā summa ir atšķirīga atkarībā no attiecīgā noziedzīgā nodarījuma būtības, tad tai ir jānodrošina, lai kompensāciju skala būtu pietiekami detalizēta. Proti, ir jāizvairās no tādas situācijas, ka fiksētā kompensācija, kas paredzēta atbilstoši noteiktam vardarbības

veidam, konkrētā gadījumā, ņemot vērā tā apstākļus, izrādās acīmredzami nepietiekama.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

Ar Kompensācijas likumu ir ieviesta Direktīva, un tā mērķis ir nodrošināt cietušajai personai tiesības saņemt valsts kompensāciju par tai tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos nemantisko kaitējumu vai zaudējumiem. Tādējādi ir izveidota valsts kompensācijas sistēma, kas nodrošina taisnīgu, ātru un efektīvu finansiālu atbalstu noziedzīgos nodarījumos cietušajiem. Kompensācijas mērķis ir nevis pilnīgs noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma atlīdzinājums, bet gan vienkāršotā procesā sniegts savlaicīgs atbalsts cietušajai personai, – arī pirms tam, kad stājies spēkā galīgais nolēmums kriminālprocesā. Valsts nav pilnībā uzņēmusies atlīdzināšanas funkciju, jo galvenais atlīdzinātājs ir noziedzīgā nodarījuma izdarītājs. Arī Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka valsts kompensācijai nav obligāti jāatbilst kaitējuma atlīdzinājumam, kas varētu tikt piespriests par labu cietušajam no attiecīgā nozieguma izdarītāja, un tai nav jānodrošina pilnīgs cietušajam nodarītā mantiskā un morālā kaitējuma atlīdzinājums. Pienākums sniegt atbilstīgu atlīdzinājumu pamatā ir noziedzīgā nodarījuma izdarītājam. Savukārt valsts piešķirtā kompensācija veicina cietušā tiesību aizsardzību, vienlaikus saglabājot personas tiesības uz pilnvērtīgu atlīdzinājumu kriminālprocesā vai civilprocesā.

Apstrīdētās normas Kompensācijas likumā tika ieviestas ar 2012. gada 15. novembra grozījumiem. Ar šiem grozījumiem tika palielināts valsts kompensācijas maksimālais apmērs, precizēts izmaksājamās kompensācijas apmērs atkarībā no noziedzīga nodarījuma sekām, paredzēti jauni valsts kompensācijas izmaksas gadījumi, kā arī ieviesti taisnīgāki un vienveidīgi valsts kompensācijas apmēra noteikšanas nosacījumi. Tostarp gadījumiem, kad kriminālprocesā sakarā ar personas nāvi par cietušajiem atzītas vairākas personas, tika paredzēts tāds risinājums, ka valsts kompensācija tiek sadalīta proporcionāli cietušo skaitam. Direktīva neierobežo dalībvalstu rīcības brīvību izraudzīties šādu valsts kompensācijas sadalīšanas principu. Pat ja par cietušajiem tiek atzītas vairākas personas, par vienas personas nāvi tiek izmaksāta viena kompensācija.

Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktais valsts kompensācijas maksimālais apmērs nav viena fiksēta naudas summa, kas izmaksājama visos gadījumos. Likumdevējs ir paredzējis dažādus izmaksājamās kompensācijas apmērus atkarībā no noziedzīga nodarījuma smaguma pakāpes, kā arī no tā, vai ir cietis nepilngadīgais. Tādējādi kompensācijas apmērs ir pietiekami detalizēts un atbilstošs Direktīvas prasībām. Turklāt valsts kompensācijas maksimālais apmērs nav nemainīga naudas summa, bet ir piesaistīts minimālajai mēneša darba algai, kura ir objektīvi nosakāms, neitrāls un vienlaikus elastīgs ekonomiskais rādītājs, kas mainās līdz ar valsts ekonomisko izaugsmi. Savukārt Kompensācijas likuma 7.¹ pants paredz skaidri formulētus, obligāti piemērojamus, vienvēidīgus nosacījumus attiecībā uz īpašām situācijām, un šie nosacījumi iestādei un tiesai katrā individuālajā gadījumā jāņem vērā, nosakot valsts kompensācijas apmēru. Šajā ziņā iestādes un tiesas rīcības brīvība nav ierobežota.

Likumdevējs Kompensācijas likumā ir noteicis valsts kompensācijas maksimālo apmēru, piešķiramās un izmaksājamās kompensācijas apmēru atkarībā no noziedzīga nodarījuma smaguma pakāpes un tā, vai tajā cietis nepilngadīgais, kā arī nosacījumus izmaksājamās kompensācijas apmēra noteikšanai. Šāda likumdevēja izvēle izriet no mērķa nodrošināt tiesisko noteiktību un veidot vienvēidīgu tiesu praksi, kā arī garantēt ikvienai cietušajai personai vienlīdzīgas tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu. Tāpat bija nepieciešams likumā noteikt kompensācijas maksimālo apmēru un ar tās aprēķināšanu un izmaksāšanu saistītos nosacījumus, lai nodrošinātu to, ka valsts kompensācijas tiek izmaksātas saskaņā ar valsts finansiālajām iespējām ilgtermiņā. Likumdevējs ir paredzējis šim nolūkam ik gadu no valsts budžeta piešķiramo līdzekļu apmēra plānošanu. Valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir noteikts, balstoties uz pieejamiem finanšu līdzekļiem un to noziedzīgo nodarījumu skaitu, kuru dēļ iestājas Kompensācijas likumā noteiktās sekas.

Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā kompensācijas apmērs, ko tā uzskata par nesamērīgu, neizriet no apstrīdētajām normām, bet ir veidojies, sadalot maksimālo kompensācijas apmēru piecām cietušajām personām. Turklāt kompensācijas saņemšana ir tiesības, nevis pienākums. Cietušajām personām ir tiesības izvēlēties, vai tās pretendēs uz kompensāciju līdz ar citiem nonāvētās personas tuviniekiem. Kompensācijas likums paredz diferenciaciju attiecībā uz

nepilngadīgām personām – procentuāli lielāku valsts kompensācijas apmēru tādā gadījumā, ja noziedzīgā nodarījumā ir cietis pats bērns. Savukārt apstrīdētās normas paredz, ka personas nāves gadījumā valsts kompensācija cietušajam neatkarīgi no viņa vecuma ir izmaksājama maksimālajā apmērā.

Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu izskatāmajā lietā nav interpretējamas tādējādi, ka cietušajai personai atbilstīgu atlīdzinājumu izmaksātu tikai valsts. Cietušajai personai ir tiesības kriminālprocesa vai civilprocesa kārtībā prasīt atlīdzinājumu no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja. Vispārējās jurisdikcijas tiesai šādā gadījumā ir rīcības brīvība izvērtēt un noteikt izmaksājamo atlīdzinājuma summu. Lai arī valstij ir pienākums izveidot efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus, tas, vai no katra konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarītāja būs iespējams piedzīt atlīdzinājumu cietušajai personai vēlamajā apmērā, nav atkarīgs no valsts rīcības un neietilpst valsts pozitīvajā pienākumā Satversmes 92. panta trešā teikuma tvērumā.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajam un uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktais valsts kompensācijas apmērs palielinās proporcionāli valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas pieaugumam. Savukārt Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtajā daļā ietvertā proporcionālās sadales principa piemērošana nodrošina to, ka katrs cietušais saņem vienlīdzīgu daļu no kopējās kompensācijas. Līdz 2012. gada 15. novembra grozījumiem Kompensācijas likumā valsts kompensācija par vienas personas nāvi tika piešķirta visiem cietušajiem maksimālajā apmērā. Tomēr šāda situācija nebija atbilstoša, jo valsts kompensācijas sistēma tika veidota, balstoties uz principu, ka viena kompensācija tiek piešķirta par viena veida sekām, nevis atbilstoši cietušo skaitam. Valsts kompensācijas apmērs ir noteikts, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma sekas.

Kompensācijas likums neierobežo cietušās personas tiesības kriminālprocesa vai civilprocesa kārtībā prasīt kompensāciju no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja tādā gadījumā, ja no valsts saņemtais atbalsts nav pietiekams ar noziedzīgo nodarījumu radītā kaitējuma kompensēšanai. Valsts kompensācija

nav paredzēta tam, lai pilnībā atlīdzinātu radīto kaitējumu, bet gan tam, lai sniegtu tūlītēju atbalstu, piemēram, ārstēšanās vai bērnu izdevumu segšanai. Līdzekļi valsts kompensācijām tiek piešķirti no valsts budžeta, un to apmērs var nebūt pietiekams, lai ikvienā gadījumā segtu pilnīgi visus katram cietušajam radušos zaudējumus. Katrs noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir atbildīgs par sekām, kas attiecīgā nodarījuma dēļ radušās cietušajiem, un viņam arī ir pienākums atlīdzināt gan zaudējumus, gan nemantisko kaitējumu. Tiesa kaitējuma atlīdzinājuma apmēru kriminālprocesā vai civilprocesā nosaka, individuāli izvērtējot katru gadījumu.

5. Pieaicinātā persona – Tiesu administrācija – norāda, ka valsts kompensācija cietušajiem ir vienkāršotā procesā ātri sniegts atbalsts noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma atlīdzināšanai. Likumdevēja izšķiršanās par valsts kompensācijas formu ir politiska izvēle. Direktīva paredz valsts kompensācijas sistēmas ieviešanu, bet atstāj likumdevēja ziņā izvēli attiecībā uz veidu, kādā tā tiks ieviesta. Likumdevējs ir izpildījis savu pozitīvo pienākumu izveidot tādu valsts kompensācijas sistēmu, kuras ietvaros cietušajam tiek sniegts tūlītējs atbalsts, tādējādi palīdzot tam mazināt nodarītā kaitējuma sekas, un kura atbilst valsts budžeta iespējām.

Kompensācijas likumā noteiktajam personu lokam ir tiesības saņemt valsts kompensāciju, ja pastāv kādas no šajā likumā minētajām tīša noziedzīga nodarījuma sekām. Tomēr pamatā jautājums par radītā kaitējuma atlīdzināšanu ir risināms kriminālprocesā vai civilprocesā, ievērojot katras lietas individuālos apstākļus. Tādējādi valsts kompensācija ir tikai viens no noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas veidiem un neaizstāj noziedzīga nodarījuma izdarītāja pienākumu atlīdzināt cietušajam radīto kaitējumu.

Tiesu administrācija nevar vērtēt konkrēta kriminālprocesa individuālos, tieši ar noziedzīgo nodarījumu saistītos apstākļus un kritērijus, pēc kuriem nosakāms cietušajam atlīdzināmā kaitējuma apmērs. Tā nevērtē visus kriminālprocesa materiālus, bet ņem vērā tikai procesa virzītāja sniegto informāciju, kas nepieciešama kompensācijas piešķiršanai. Tiesu administrācijai nav rīcības brīvības valsts kompensācijas apmēra noteikšanā. Skaidrus un pārbaudāmus tā noteikšanas kritērijus paredz Kompensācijas likums. Tā kā valsts kompensācija tiek piešķirta arī tad, ja kriminālprocess vēl nav pabeigts un

noziedzīga nodarījuma izdarītājs vēl nav noskaidrots, cietušajam ir nodrošināta iespēja ātrāk, administratīvā procesa kārtībā saņemt valsts kompensāciju. Valsts kompensācijas sistēmai jābūt tādai, lai tā paredzētu valsts uzņemtā pienākuma reālu izpildi, bet neaizstātu kriminālprocesa mērķi cietušo tiesību aizsardzībā. Lai nodrošinātu šo līdzsvaru, Kompensācijas likumā ietvertajiem kritērijiem jābūt tādiem, kas, no vienas puses, ir saistīti ar konkrēto kriminālprocesu, bet neuzliek iestādei pienākumu individuāli tos vērtēt, un, no otras puses, tādiem, kas nodrošina pēc iespējas ātrāku atbalsta sniegšanu cietušajiem.

Valsts kompensācijām izmantojamie līdzekļi ir atkarīgi no valsts budžeta iespējām un var nesegt visus cietušā zaudējumus. Likumdevējs valsts kompensācijas apmēru ir piesaistījis minimālajai mēneša darba algai un tādējādi paredzējis tā pārskatīšanu, mainoties minimālās mēneša darba algas likmei. Kompensācijas likuma pastāvēšanas vēsturē valsts kompensācijas apmērs ir palielinājies līdz ar minimālo mēneša darba algu.

2012. gada 15. novembra grozījumu Kompensācijas likumā nepieciešamība pamatota ar ietekmi uz valsts budžetu un tā racionālāku, prognozējamāku izlietošanu. Tiesu administrācijai ir iespēja analizēt statistikas datus par noteiktā laikposmā uzsākto kriminālprocesa skaitu un tādējādi plānot valsts kompensāciju izmaksām nepieciešamos valsts budžeta līdzekļus, bet tā nevar prognozēt to personu skaitu, kuras par cietušajiem tiks atzītas vienā kriminālprocesā. Tā kā valsts budžeta līdzekļi ir ierobežoti, var iestāties to nepietiekamība un tādējādi tikt apdraudēta iespēja visiem cietušajiem saņemt valsts kompensāciju.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

Par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atbildīgs ir tā izdarītājs, un uz viņu arī gulstas pienākums atlīdzināt cietušajai personai radīto kaitējumu. Ja cietušais uzskata, ka kriminālprocesā nav panākts taisnīgs un samērīgs atlīdzinājums, viņam ir tiesības turpināt savu tiesību aizsardzību arī civilprocesā. Tomēr šāds zaudējumu atlīdzinājums ir iespējams tikai tad, ja ir vainīgais, kurš par tādu atzīts ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu. Parasti cietušajam finanšu līdzekļi ir nepieciešami uzreiz pēc nozieguma. Minētais mehānisms tos nevar nodrošināt. Turklāt

noziedzumos cietušie bieži vien nevar saņemt kompensāciju no likumpārkāpēja tādēļ, ka viņam nav līdzekļu, lai varētu izpildīt spriedumu par zaudējumu atlīdzināšanu, vai arī likumpārkāpēju nav iespējams identificēt vai pakļaut kriminālvajāšanai.

Valsts kompensācija nodrošina iespējami ātru atlīdzinājumu, kas mazina noziedzīga nodarījuma kaitīgās sekas, tomēr ne katrā individuālajā gadījumā ir pilnīgs nodarītā kaitējuma atlīdzinājums. Gadījumos, kad noziedzīgā nodarījumā cietušais ir saņēmis valsts kompensāciju nepabeigtā procesā, viņam joprojām ir tiesības prasīt kaitējuma kompensāciju arī kriminālprocesā.

Valstij ir tiesības noteikt cietušajiem izmaksājamās kompensācijas maksimālo apmēru, tomēr šī kompensācija nedrīkst būt simboliska, tai jāspēj sniegt cietušajai personai konkrētajā situācijā pamatotu un saprātīgu atbalstu un reāli mazināt noziedzīgā nodarījuma sekas. Tādēļ ir būtiski tas, lai valsts noteiktais kompensācijas apmērs būtu atbilstošs cietušās personas vajadzībām un valsts ekonomiskajai situācijai.

Ar 2012. gada 15. novembra grozījumiem Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā par pastāvīgu maksimāli izmaksājamās kompensācijas apmēru tika noteiktas piecas minimālās mēneša darba algas, lai gan šāds apmērs jau 2005. gadā tika kritizēts un pats likumdevējs to bija atzinis par nepietiekamu. Tomēr konkrētajā periodā šāds risinājums bija objektīvi pamatots un nepieciešams, ņemot vērā valsts budžeta līdzekļu pieejamību. Taču pašlaik valsts ekonomiskā situācija ir mainījusies, un tādēļ regulējums, kas kopš 2012. gada nosaka maksimālo valsts kompensācijas apmēru, ir jāpārskata. Minimālās mēneša darba algas pieaugums joprojām nenodrošina tādu valsts kompensācijas apmēra pieaugumu, lai šo apmēru varētu uzskatīt par samērīgu un taisnīgu, un tas joprojām ir daudz mazāks par, piemēram, Lietuvā un Igaunijā noteikto valsts kompensāciju maksimālo apmēru. Līdz ar to likumdevējs nav izpildījis savu pienākumu periodiski izvērtēt, vai tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams, vai tas atbilst sociālajai realitātei un vai tas kādā veidā nebūtu pilnveidojams, un tādējādi ir pārkāpis labas likumdošanas principu.

Ja Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtajā daļā ietvertā nosacījuma nebūtu, tad cilvēka nonāvēšanas gadījumā visas cietušās personas varētu saņemt valsts kompensāciju tās maksimālajā apmērā un tādējādi tiesības saņemt valsts

kompensāciju būtu neierobežotam cietušo personu skaitam. Šāda pieeja novestu pie tādas situācijas, ka valsts nespētu objektīvi prognozēt kompensācijām nepieciešamo finanšu līdzekļu apmēru. Savukārt gadījumos, kad cietušo ir daudz, Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtās daļas regulējuma dēļ viņiem izmaksājamās kompensācijas var būt tik niecīgas, ka rada vienīgi pazemojuma un netaisnīguma sajūtu, turklāt jo īpaši dziļu tad, ja kompensācijas piedziņa no vainīgās personas nav iespējama.

Direktīva paredz valstij plašu rīcības brīvību valsts kompensācijas sadalē tādos gadījumos, kad sakarā ar personas nāvi vairākas personas ir atzītas par cietušajiem. Šāda kompensācijas sadale pati sevi nav pretrunā ar personas tiesībām saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu tās tiesību aizskāruma gadījumā. Parastā situācijā cietušajām personām papildus valsts kompensācijai ir jābūt pieejamām arī citām noziedzīga nodarījuma kaitīgo seku mazināšanas iespējām – saņemt atlīdzinājumu no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja, kā arī saņemt cita veida atbalstu, piemēram, valsts nodrošinātu sociālo rehabilitāciju.

Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtā daļa pati par sevi nav pretrunā ar Satversmes 92. panta trešo teikumu un Direktīvas prasībām, ja vien kompensācijas maksimālais apmērs ir noteikts taisnīgi un samērīgi. Taču tad, ja valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir atzīstams par nepietiekamu, minētā tiesību norma noved pie tā, ka izmaksātā kompensācija ir pārāk niecīga, lai pildītu savu galveno uzdevumu, un nevienai no cietušajām personām nenodrošina cerēto gandarījumu.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Zvērinātu advokātu padome – pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajam par valsts kompensācijas mērķi un maksimālo apmēru, tomēr uzskata, ka Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā katram cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas apmērs – 620 *euro* –, kas aprēķināts, sadalot maksimālo valsts kompensācijas apmēru proporcionāli cietušo skaitam, nav pietiekams. Lai arī valsts kompensācijas mērķis nav pilnībā atlīdzināt noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos kaitējumu, tomēr tās apmēram vajadzētu būt taisnīgam un samērīgam. Likumdevējam būtu regulāri jāpārskata valsts kompensācijas maksimālais apmērs un tā palielināšanas iespējas, finansiālo iespēju robežās jāparedz pēc iespējas lielāks maksimālā valsts

kompensācijas apmēra noteikšanai izmantojamo minimālo mēneša darba algu skaits, lai arī ilgtermiņā nodrošinātu pēc iespējas taisnīgāku un samērīgāku atlīdzinājumu cietušajiem.

Lai arī apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam, likumdevējam tomēr vajadzētu objektīvi pamatot šim mērķim piešķirto budžeta līdzekļu apmēru, kā arī rūpīgi izvērtēt iespējas palielināt Kompensācijas likuma 7. panta pirmajā daļā noteikto maksimālo valsts kompensācijas apmēru.

8. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras asociētais profesors *Dr. iur.* Edvīns Danovskis – uzskata, ka tiesiskās attiecības, ko regulē apstrīdētās normas, neietilpst Satversmes 92. panta tvērumā. Kompensācijas likumā un Direktīvā ietvertais regulējums nav izsecināms ne no tiesībām uz taisnīgu tiesu, ne no tiesībām uz efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tas ir īpašs, solidaritātes apsvērumos balstīts regulējums, kura neesība pati par sevi nebūtu Satversmes 92. panta pārkāpums.

Ja tiesību aizskārumu ir nodarījusi privātpersona, izdarot noziedzīgu nodarījumu pret cietušo personu, tad cietušajai personai ir iespēja kriminālprocesa vai civilprocesa kārtībā prasīt pilnu kaitējuma atlīdzinājumu no personas, kura šo kaitējumu nodarījusi. Valsts pienākums ir garantēt to, ka cietušajam ir pieejami materiālie tiesību aizsardzības līdzekļi un procesuālais mehānisms attiecīgo tiesību īstenošanai. Tomēr šis pienākums neietver valsts subsidiāru atbildību par atlīdzinājuma izmaksāšanu tās personas vietā, kura ir vainojama par cietušajam nepamatoti nodarīto tiesību aizskārumu. Satversmes 92. pants negarantē, ka ikviena tiesību aizskāruma gadījumā cietusī persona tiešām saņems atlīdzinājumu, jo tas ir atkarīgs ne tikai no valsts radītā tiesību aizsardzības mehānisma, bet arī no tā, vai tiesību aizskārējam ir manta, uz kuru var tikt vērsta piedziņa, kā arī citiem ārpus valsts kontroles esošiem apstākļiem.

Ikvienš var kļūt par citas personas prettiesisku darbību, tostarp noziedzīgu nodarījumu, upuri. Nav garantijas tam, ka nepamatoti aizskartā persona saņems reālu atlīdzinājumu. Šādas situācijas ietilpst tā sauktajā vispārējā dzīves riskā, un Satversmes 92. pants pret to neaizsargā. Būtu bīstami secināt, ka no Satversmes 92. panta izriet likumdevēja pienākums paredzēt tādu regulējumu, kāds ietverts

Kompensācijas likumā, jo tad pēc būtības tiktu atzīts, ka valstij var iestāties subsidiāra atbildība arī citos Kompensācijas likumā neminētos gadījumos, kad nepamatoti aizskartajai personai cita persona nodarījusi tādu kaitējumu, kura atlīdzināšana varētu būt neiespējama vai ierobežota aizskārēja mantas nepietiekamības dēļ. Valstij patstāvīga atbildība var iestāties gadījumos, kad tā nav pienācīgi aizsargājusi personas tiesības uz dzīvību, taču izskatāmajā lietā šādu apstākļu nav.

9. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants *Mg. iur.* Dāvids Gurevičs – uzskata, ka Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam, bet 7.¹ panta ceturtnā daļa tam atbilst.

Valsts kompensācija ir papildu atbalsts noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, bet tā nevar aizstāt atlīdzinājumu, kas pienākas no noziedzīga nodarījuma izdarītāja par viņa rīcības rezultātā cietušajam radušos kaitējumu. Likumdevējam ir tiesības, ievērojot valsts starptautiskās saistības, izvēlēties, kādu kategoriju cietušajiem, par ko un kādā apmērā izmaksājama valsts kompensācija, bet, ja likumdevējs ir šādu īpašu kompensāciju cietušajiem paredzējis, tai jābūt saskanīgai ar Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietverto taisnīga atlīdzinājuma pamatprincipu.

Neviena persona nevar paļauties uz to, ka ar valsts kompensāciju tai tiks sniegts pilnīgs atlīdzinājums par noziedzīga nodarījuma negatīvajām sekām. Tomēr likumdevēja rīcības brīvība attiecībā uz valsts kompensācijas apmēra noteikšanu nav neierobežota, sevišķi ņemot vērā to, ka valstij ir jāsniedz cietušajiem kompensācija primāri tā iemesla dēļ, ka atlīdzinājuma gūšana no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja ne vienmēr ir iespējama. Direktīvas 12. panta 2. punkts uzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt taisnīgu un samērīgu kompensāciju vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem. Izskatāmajā lietā Satversmes 92. panta trešā teikuma tvēruma attiecībā uz valsts kompensāciju cietušajam nevar tikt interpretēts šaurāk kā Direktīvas 12. panta 2. punktā noteiktās prasības. No Eiropas Savienības Tiesas judikatūras izriet, ka likumdevējam ir detalizēti jāreglamentē gadījumi, kuros personai pienākas valsts

kompensācija, un jāgādā par to, lai kompensācijas apmērs būtu pēc iespējas individualizēts un atbilstu nodarījuma smagumam.

Valsts kompensācijai jābūt proporcionālai nodarītajam kaitējumam. Tas saistīts arī ar apstākli, ka kaitējuma kompensācijas piedziņa no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja var būt neiespējama gadījumā, ja viņam nav īpašumu vai ienākumu. Tādēļ valsts kompensācijas apmēram jābūt pēc iespējas līdzvērtīgam tādām kaitējuma kompensācijas apmēram, kāds tiesu praksē tiek uzskatīts par taisnīgu un samērīgu attiecībā uz līdzīga veida noziedzīgiem nodarījumiem. Ar nodomu jeb tīši izdarīti noziedzīgi nodarījumi, kuru rezultātā iestājas personas nāve, kaitējuma ziņā nav vienādi. Tādēļ nevar būt vienāda arī valsts kompensācija, kas nosakāma visiem šādos nodarījumos cietušajiem. Lai gan likumdevējam ir tiesības nolūkā nodrošināt tiesisko stabilitāti un tiesību normu skaidrību tipizēt gadījumus, kuros izmaksājama valsts kompensācija, tomēr noziedzīga nodarījuma kaitīgumam jābūt minimālajam kompensācijas apmēra individualizēšanas kritērijam. Tādējādi Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa, ciktāl tā neļauj individualizēt valsts kompensācijas apmēru personai, kuras tuvinieks nonāvēts tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā, neatbilst samērīguma un taisnīguma prasībām.

Senāts ir atzinis, ka gadījumos, kad kriminālprocesā par cietušajiem ir atzīti vairāki mirušās personas tuvinieki, vispirms jānosaka kompensācijas apmērs un tikai tad jālemj, kādās daļās un kuram no cietušajiem atlīdzinājums pienākas. Šis princips izpaužas tādējādi, ka vispirms tiek noteikta kopējā kompensācijas summa par vienām sekām, tas ir, par personas nāvi, un pēc tam šī summa tiek sadalīta starp cietušajiem. Kaitējuma kompensācijas proporcionālu sadali attaisno tas apstāklis, ka personas nāves gadījumā bieži vien nav iespējams tās tuviniekiem nodarīto kaitējumu attiecināt tikai uz konkrētu personu un noteikt, kuram no tuviniekiem pienākas lielāks atlīdzinājums. Tādējādi kaitējums ir novērtējams attiecībā uz visiem cietušajiem reizē un pēc tam kompensācija ir sadalāma starp mirušā tuviniekiem. Šāds regulējums atbilst taisnīga atlīdzinājuma pamatprincipam, ja vien kompensācija par noziedzīga nodarījuma sekām – personas nāvi – tiek noteikta adekvātā, nodarījuma smagumam atbilstošā apmērā. Tādējādi Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtā daļa pati par sevi neaizskar personu tiesības uz taisnīgu un samērīgu kompensāciju. Tomēr ir jāvērtē, vai likumdevēja

noteiktais maksimālais valsts kompensācijas apmērs ir taisnīgs un samērīgs gadījumos, kad tas sadalāms starp vairākiem mirušās personas tuviniekiem.

Secinājumu daļa

10. Pieteikuma iesniedzēja lūdz Satversmes tiesu vērtēt Kompensācijas likuma 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtās daļas atbilstību Satversmes 92. panta trešajam teikumam. Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa nosaka cietušajiem par tiem noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālo apmēru. Savukārt šā likuma 7.¹ panta ceturtā daļa paredz, ka gadījumā, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve un kriminālprocesā par cietušajiem atzītas vairākas personas, šīm personām izmaksā valsts kompensāciju, sadalot to proporcionāli cietušo skaitam. Tādējādi apstrīdētās normas kā vienots regulējums ietekmē katram cietušajam izmaksājamās kompensācijas apmēru.

Izskatot lietu, Satversmes tiesai ir jāpārbauda apstrīdēto normu atbilstība Satversmei, citstarp ņemot vērā pieteikuma iesniedzēja argumentāciju. Tiesas pieteikuma gadījumā jeb konkrētās kontroles ietvaros lietas izlemšanai nozīmīgi ir konkrētās lietas apstākļi (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-30-01 10. punktu*). Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka personas nāves gadījumā katram cietušajam izmaksājamā valsts kompensācija ir acīmredzami nepietiekama, ja tās maksimālais apmērs tiek sadalīts proporcionāli starp vairākiem cietušajiem.

Līdz ar to Satversmes tiesa pārbaudīs apstrīdēto normu kā vienota tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmes 92. panta trešajam teikumam attiecībā uz gadījumiem, kad sakarā ar personas nāvi izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs tiek proporcionāli sadalīts starp vairākiem cietušajiem.

11. Satversmes 92. panta trešais teikums nosaka: “Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.”

Cilvēka pamattiesību aizsardzība kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas. Satversmes 92. panta trešais teikums ietver vispārēju

taisnīgas tiesas garantiju – ja kādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir pārkāptas, tad personai ir tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 6. punktu*). Termins “atbilstīgs atlīdzinājums” ietver taisnīgu gandarījumu, kas konkrētajā tiesiskajā situācijā ir samērojams ar personas tiesību aizskārums. Vispār atbilstīgam atlīdzinājumam ir vairākas funkcijas – vispirms jau kompensācijas, samierināšanas, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija. Minēto funkciju mērķis ir efektīvi atjaunot taisnīgumu un aizsargāt pamattiesības (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 7. maija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2019-21-01 10.2. punktu*).

Lai gan Satversmes 92. panta trešais teikums ir piemērojams tieši un nepastarpināti, tomēr tiesiskās noteiktības princips uzliek likumdevējam pienākumu pēc iespējas noregulēt Satversmes 92. panta trešā teikuma īstenošanas priekšnoteikumus.

Saeima ir pieņēmusi vairākus likumus, lai persona tās tiesību aizskārums gadījumā varētu saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu. Kompensācijas likums, kurā ietvertas apstrīdētās normas, paredz cietušajam tiesības saņemt valsts kompensāciju par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārums, fiziskajām ciešanām vai zaudējums, tostarp gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka ar apstrīdētajām normām cietušajam netiek nodrošināts atbilstīgs atlīdzinājums personas nāves gadījumā. Šāda situācija ir arī pamatā Pieteikuma iesniedzējas izskatāmajai administratīvajai lietai, kurā tā vērsusies Satversmes tiesā. Tādējādi šī situācija nokļūst arī Satversmes 93. panta, kurā ietvertas tiesības uz dzīvību, tvērumā un Satversmes 92. panta trešais teikums interpretējams kopsakarā ar to.

Konkretizējot Satversmes 92. panta trešajā teikumā un 93. pantā ietvertos likumdevēja pienākumus, jāņem vērā arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 2. pants. Konvencijas 2. pantā ietvertie procesuālie pienākumi paredz, ka valstij ir jāizveido efektīva tiesu sistēma, kas spēj konstatēt ar noziedzīgu nodarījums saistītos faktus, saukt vainīgos pie atbildības un nodrošināt cietušajiem atbilstīgu atlīdzinājums. Konvencijas 2. panta izpratnē šāds atbilstīgs atlīdzinājums nozīmē valsts pienākums paredzēt tādu tiesību aizsardzības līdzekli, kas nonāvētā tuviniekam

ļautu pieprasīt kompensāciju par tam radīto morālo kaitējumu (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 21. jūlija sprieduma lietā “Vanyo Todorov v. Bulgaria”, pieteikums Nr. 31434/15, 58. un 66. punktu*).

Tādējādi Satversmes 92. panta trešais teikums paredz valstij pienākumu izveidot tādas tiesību aizsardzības līdzekļus, kas gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, pirmkārt, ir vērsti uz noziedzīgā nodarījuma efektīvu izmeklēšanu, vainīgās personas noskaidrošanu un sodīšanu. Otrkārt, tiem jānodrošina, ka cietušais var saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu par kaitējumu, kas tam nodarīts ar šādu noziedzīgo nodarījumu.

Līdz ar to Satversmes 92. panta trešais teikums uzliek valstij pienākumu izstrādāt tādu tiesisko regulējumu, kas gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, ļautu cietušajam aizsargāt aizskartās tiesības un saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu.

12. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam, jo tās liedz tiesai noteikt cietušajam taisnīgu un samērīgu kompensāciju. Atbilstoši apstrīdētajām normām Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā maksimālais valsts kompensācijas apmērs katram cietušajam, tostarp nepilngadīgam bērnam, kas noziedzīga nodarījuma rezultātā zaudējis tēvu, ir 620 *euro*. Savukārt Saeima norāda, ka apstrīdētās normas veicina cietušā aizsardzību, vienlaikus saglabājot cietušā tiesības uz pilnvērtīgu atlīdzinājumu kriminālprocesā vai civilprocesā. Valstij neesot jānodrošina pilnīgs cietušajam nodarītā kaitējuma atlīdzinājums, tas esot jādara noziedzīgā nodarījuma izdarītājam.

12.1. Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertais jēdziens “tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu” nav interpretējams tādējādi, ka atlīdzinājums cietušajam būtu izmaksājams tikai valsts kompensācijas sistēmas ietvaros (*sal. Satversmes tiesas 2014. gada 29. decembra sprieduma lietā Nr. 2014-06-03 23. punkts*). Nav šaubu, ka primāri pienākums izmaksāt atbilstīgu atlīdzinājumu jebkurā gadījumā ir tieši noziedzīgā nodarījuma izdarītājam. Tātad vispār valstij nav tiesiska pienākuma uzņemt pilnīgu atlīdzināšanas pienākumu tās personas vietā, kura noziedzīgo nodarījumu izdarījusi. Apstrīdētās normas ir tikai daļa no kopējās tiesību aizsardzības līdzekļu sistēmas, kas izveidota, lai nodrošinātu cietušajam

atlīdzinājumu par kaitējumu, kas viņam nodarīts ar noziedzīgu nodarījumu, tādēļ visa šī sistēma ir vērtējama kopsakarā.

12.2. Lietā nav strīda par to, ka likumdevējs Krimināllikumā ir paredzējis kriminālatbildību par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tostarp nonāvēšanu, kā arī pieņēmis Kriminālprocesa likumu, kura mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu. Likumdevējs Civillikuma 1635. pantā ir noteicis prasības par zaudējumu un nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu materiāltiesisko pamatu. Savukārt Kriminālprocesa likumā un Civilprocesa likumā ir paredzēta kārtība, kādā cietušais var prasīt zaudējumu un nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja, kā arī noteikta kārtība, kādā izpildāms tiesas spriedums par atlīdzinājuma piedziņu. Pieteikuma iesniedzēja nav apšaubījusi un arī Satversmes tiesai nav šaubu, ka likumdevējs ir pieņēmis tiesību normas, kas nodrošina tiesību aizsardzības mehānismus noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, vainīgās personas identificēšanai un sodīšanai. Tāpat likumdevējs ir pieņēmis tādu tiesisko regulējumu, kas cietušajam ļauj atlīdzinājumu no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja prasīt kriminālprocesā un civilprocesā, savukārt tiesa katrā konkrētajā lietā var noteikt taisnīgu un atbilstīgu atlīdzinājumu, ņemot vērā individuālos apstākļus. Arī no Tiesu informācijas sistēmā pieejamās informācijas par kriminālprocesu, kas ir Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošās administratīvās lietas pamatā, izriet, ka cietušajiem ir nodrošinātas viņiem likumā paredzētās tiesības saņemt atlīdzinājumu. Proti, ar pirmās instances tiesas spriedumu, kuru apelācijas instances tiesa atstāja negrozītu, par labu cietušajiem, ņemot vērā jau piešķirto valsts kompensāciju, no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja piespriesta zaudējumu un morālā kaitējuma kompensācija, tostarp 10 000 *euro* nepilngadīgam bērnam, kurš noziedzīgā nodarījuma rezultātā zaudējis tēvu. Pārējā prasītajā daļā kompensācija nav noteikta, atstājot cietušajiem tiesības prasīt tiem radītā kaitējuma atlīdzināšanu civilprocesā.

12.3. Papildus cietušā tiesībām prasīt kaitējuma atlīdzinājumu kriminālprocesā un civilprocesā likumdevējs, ieviešot Direktīvu, ir pieņēmis Kompensācijas likumu. Tā mērķis ir nodrošināt fiziskajai personai, kura Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā ir atzīta par cietušo, tiesības saņemt

valsts kompensāciju par tīša vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārums, fiziskajām ciešanām vai mantisko zaudējumu. Šis likums nosaka kārtību, kādā tiek izmaksāta valsts kompensācija cietušajam, kā arī tās apmēru. Saskaņā ar Kompensācijas likuma 3. pantu tiesības uz valsts kompensāciju ir cietušajam, turklāt arī tādā gadījumā, ja noziedzīgā nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks nav noskaidrots vai nav saucams pie atbildības saskaņā ar Krimināllikumu. Tātad valsts kompensācija ir likumdevēja izveidots mehānisms, kas vienkāršotā procesā nodrošina cietušajai personai savlaicīgu valsts atbalstu – arī tad, ja vēl nav stājies spēkā galīgais nolēmums kriminālprocesā. Proti, valsts kompensācija ir saistīta ar konkrēta noziedzīga nodarījuma sekām, kā atbalsta mehānisms veido ieguldījumu kaitējuma atlīdzināšanā un sniedz tūlītēju atbalstu cietušajiem, palīdzot mazināt viņiem nodarītā kaitējuma sekas.

Līdz ar to likumdevējs ir izstrādājis tādu tiesisko regulējumu, kas gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, ļauj cietušajam aizsargāt aizskartās tiesības un saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu.

13. Tomēr ir jāņem vērā valsts kompensācijas īpašais raksturs un mērķis. Lai arī likumdevējs ir izstrādājis tādu tiesisko regulējumu, kas personas tiesību aizskārums gadījumā ļauj tai saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu, tas nenozīmē, ka cietušais jebkurā gadījumā tiešām varēs saņemt atlīdzinājumu no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja, ja tāds ir noskaidrots. Piemēram, spriedumu par kaitējuma atlīdzinājumu faktiski nevar izpildīt, ja noziedzīgā nodarījuma izdarītājam nav līdzekļu vai mantas, uz kuru vērst piedziņu. Arī Direktīvas preambulas 10. apsvērumā norādīts, ka noziegumos cietušie bieži vien nevar saņemt atlīdzinājumu no likumpārkāpēja tādēļ, ka viņam nav līdzekļu, kas vajadzīgi, lai izpildītu spriedumu par atlīdzinājuma segšanu, vai arī nav iespējams viņu identificēt vai pakļaut kriminālvajāšanai.

Tiesu administrācijas statistika rāda, ka 2024. gadā no noziedzīgu nodarījumu izdarītājiem piedzīta tikai neliela izmaksāto valsts kompensāciju daļa – 399 947 euro no kopumā 2 270 100 euro (*sk.: Valsts kompensācija cietušajiem: 2024. gada darbības rezultātīvie rādītāji. Pieejams: ta.gov.lv*). Tas apliecina, ka praksē atlīdzinājuma saņemšana no noziedzīga nodarījuma izdarītāja bieži vien

nav efektīvi panākama un cietušais ne vienmēr var saņemt kriminālprocesā vai civilprocesā piespriesto atlīdzinājumu. Tādēļ gadījumos, kad vainīgajai personai nav līdzekļu vai mantas, uz kuru varētu vērst piedziņu, vai kad vainīgo personu nav iespējams identificēt vai saukt pie kriminālatbildības, valsts kompensācija cietušajam ir vienīgais atlīdzinājums par kaitējumu, kas tam radīts ar noziedzīgu nodarījumu.

Ja likumdevējs ir paredzējis tādu tiesību aizsardzības līdzekli, kāds noteikts Kompensācijas likumā, proti, nolēmis piešķirt cietušajiem valsts kompensāciju par noteiktu kategoriju – tīšu, vardarbīgu – noziedzīgu nodarījumu rezultātā radītu kaitējumu, tad uz šādu kompensāciju ir attiecināmas Satversmes 92. panta trešā teikuma prasības kopsakarā ar citām Satversmē ietvertajām pamattiesībām un vērtībām. Turklāt likumdevējam jāievēro arī Direktīvas noteikumi, tādējādi nodrošinot Latvijas nacionālo tiesību un Eiropas Savienības tiesību harmoniju.

13.1. Atbilstīgam atlīdzinājumam ir jāietver ar cietušā tiesību aizskārums samērojams gandarījums. Direktīvas 12. panta 2. punkts nosaka: “Visas dalībvalstis nodrošina to, ka to tiesību normās ir paredzēta tāda to teritorijā izdarītos tīšos, vardarbīgos noziegumos cietušajiem izmaksājamo kompensāciju sistēma, kura garantē taisnīgu un samērīgu kompensāciju cietušajiem”. Taisnīgai un samērīgai kompensācijai nav obligāti jāatbilst zaudējumu atlīdzinājumam, kas varētu tikt piespriests par labu tīšā vardarbīgā noziegumā cietušajam no šā nozieguma izdarītāja. Tomēr dalībvalsts pārsniegtu savu rīcības brīvību valsts kompensācijas sistēmas izveidē, ja tās tiesību normās būtu paredzēta simboliska vai acīmredzami nepietiekama kompensācija. Cietušajiem piešķirtā kompensācija ir pienesums tiem nodarītā mantiskā un morālā kaitējuma atlīdzināšanā. Kompensāciju var uzskatīt par taisnīgu un samērīgu, ja ar to atbilstošā apmērā tiek kompensētas cietušajiem sagādātās ciešanas (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā C-129/19 “Presidenza del Consiglio dei Ministri” 58.–64. punktu*).

13.2. Kompensācijas likuma 7. panta pirmā daļa paredz, ka vienam noziedzīgā nodarījumā cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir piecas valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas. Atbilstoši tā paša panta otrās daļas 1. punktam kompensācija tiek izmaksāta 100 procentu apmērā, ja ir iestājusies personas nāve. Savukārt Kompensācijas

likuma 7.¹ panta ceturrtā daļa nosaka: ja noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve un kriminālprocesā par cietušajiem atzītas vairākas personas, šīm personām izmaksā valsts kompensāciju, sadalot to proporcionāli cietušo skaitam. Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka tādējādi likumdevējs nav devis ne iestādei, ne tiesai iespēju vērtēt, vai konkrētos apstākļos šāds apmērs ir taisnīgs un samērīgs. Tiesai vajagot būt iespējai vērtēt kompensācijas apmēru konkrētajos apstākļos.

Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka Direktīvas 12. panta 2. punkts nevar tikt interpretēts tādējādi, ka tas nepieļautu fiksētas kompensācijas maksāšanu cietušajiem ar tādu nosacījumu, ka katram no viņiem piešķirtā fiksētā summa ir atšķirīga atkarībā no attiecīgā vardarbības akta būtības. Tomēr dalībvalstij, kura izvēlas šādu kompensācijas sistēmu, ir jānodrošina, lai kompensāciju skala būtu pietiekami detalizēta, lai izvairītos no tā, ka fiksēta kompensācija varētu izrādīties acīmredzami nepietiekama (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā C-129/19 "Presidenza del Consiglio dei Ministri" 65.–66. punktu*). Arī Eiropas Savienības Tiesas ģenerālvokāts Mihals Bobeks (*Michal Bobek*) paudis viedokli, ka attiecībā uz kompensācijas sistēmu nav izvirzāma tāda prasība, ka kompensācijas apmērs jānosaka tiesnesim, kurš vērtē visus lietas apstākļus. Direktīva neliedz valstīm ieviest noteikumus, kuros attiecībā uz piešķiramās kompensācijas apmēru ir pieļauts diapazons, maksimālie vai minimālie griesti, kā arī standarta vai fiksētas finansiālas vērtības atbilstoši katram nodarīto zaudējumu vai ievainojumu veidam vai izdarītā nozieguma veidam (*sk. Eiropas Savienības Tiesas ģenerālvokāta Mihala Bobeka 2020. gada 14. maija secinājumu lietā C-129/19 140.–141. punktu*). Tādējādi valsts kompensācijas sistēmai nav katrā ziņā jābūt tādai, kas iestādei vai tiesai paredzētu rīcības brīvību kompensācijas apmēra noteikšanā. Tomēr likumdevējam, nosakot fiksētu kompensācijas apmēru, ir jāraugās, lai kompensācija ikvienā gadījumā, ņemot vērā katras lietas konkrētos apstākļus, būtu taisnīga un samērīga.

13.3. Lai valsts kompensāciju varētu uzskatīt par taisnīgu un samērīgu, tai jābūt atbilstoši valsts sociālekonomiskajai situācijai. Taču valsts kompensācija nepilda sociālās apdrošināšanas pakalpojumu, piemēram, apgādnieka zaudējuma pensijas vai apbedīšanas pabalsta, funkciju un nav vērsta uz noteiktu cietušā pamatvajadzību apmierināšanu. Tādēļ tai nav jāatbilst kādam precīzam sabiedrības

attīstības līmenim un dzīves apstākļiem (*sal. Satversmes tiesas 2023. gada 5. oktobra sprieduma lietā Nr. 2022-34-01 16. punkts*).

Kā norāda Saeima, valsts kompensācijas maksimālais apmērs nav nemainīga naudas summa. Tas ir piesaistīts minimālajai mēneša darba algai, kura ir objektīvi nosakāms ekonomiskais rādītājs, kas mainās līdz ar valsts ekonomisko izaugsmi. Likumdevējs esot izraudzījies tādu valsts kompensācijas maksimālo apmēru, kas atbilst valsts finansiālajām iespējām ilgtermiņā, un paredzējis ik gadu no valsts budžeta šim nolūkam piešķiramo līdzekļu plānošanu. Tādējādi tiekot samēroti budžeta resursi un cietušo intereses. Arī Eiropas Savienības Tiesa atzinusi, ka ir svarīgi nodrošināt valsts kompensācijas sistēmas finansiālo ilgtspēju, lai garantētu taisnīgu un samērīgu kompensāciju visiem attiecīgās dalībvalsts teritorijā izdarītajos tīšos vardarbīgos noziegumos cietušajiem (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā C-129/19 "Presidenza del Consiglio dei Ministri" 59. punktu*).

Maksimālais valsts kompensācijas apmērs brīdī, kad personas, kas ir pieteicēji Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā, tika atzītas par cietušajiem, bija 3100 *euro*, savukārt šobrīd ir 3700 *euro*. Kompensācijas likuma 7.¹ panta ceturtā daļa paredz personas nāves gadījumā šo kompensāciju vairākiem cietušajiem izmaksāt, sadalot tās apmēru proporcionāli cietušo skaitam.

Sākotnēji Kompensācijas likums paredzēja, ka valsts kompensācija par vienas personas nāvi tiek izmaksāta visiem cietušajiem maksimālajā apmērā. Kompensācijas likuma 2012. gada 15. novembra grozījumu anotācijā norādīts: lai novērstu praksē konstatētās problēmas, kas saistītas ar valsts kompensācijas apmēra noteikšanu, un nodrošinātu taisnīgu valsts kompensācijas piešķiršanu, nepieciešams noregulēt situāciju, ja kriminālprocesā sakarā ar iestājušos personas nāvi ir atzīti vairāki cietušie, nosakot, ka šādos gadījumos valsts kompensācija tiek sadalīta proporcionāli cietušo skaitam (*sk. likumprojekta anotāciju. Pieejama: titania.saeima.lv*). No likuma izstrādes materiāliem nav secināms, tieši kādas problēmas praksē tika konstatētas attiecībā uz kompensācijas izmaksāšanu saistībā ar personas nāvi. Tieslietu ministrija norāda, ka valsts kompensācijas sistēma esot veidota, balstoties uz principu, ka kompensācija tiek piešķirta par viena veida sekām, nevis atbilstoši to personu skaitam, kuras atzītas par cietušajiem. Savukārt Saeima norāda, ka esot rasts racionāls risinājums tādām varbūtējām situācijām,

kad noziedzīga nodarījuma rezultātā ir gājusi bojā viena persona, bet uz cietušā statusu pretendē daudzas personas. Ja valstij nāktos izmaksāt lielu kompensāciju katram cietušajam, nebūtu iespējams iekļauties šim mērķim paredzētajos no valsts budžeta piešķirtajos finanšu līdzekļos.

No lietas materiāliem nav secināms, ka kompensācijas proporcionāla sadale atbilstoši cietušo skaitam būtu pamatota ar kādiem citiem apsvērumiem kā vien valsts budžeta interesēm. Tomēr valsts budžeta intereses pašas par sevi bez jebkādiem citiem objektīviem apsvērumiem nevar attaisnot to, ka valsts nepilda pienākumu nodrošināt taisnīgu un samērīgu kompensāciju par tīša vardarbīga noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājušos personas nāvi.

Proporcionāla kompensācijas sadale atbilstoši cietušo skaitam pati par sevi ir saskanīga ar Direktīvas 12. panta 2. punktu, ņemot vērā valstij piešķirto rīcības brīvību attiecībā uz kārtību, kādā attiecīgās sistēmas ietvaros valsts kompensācija tiek izmaksāta. Tomēr proporcionāla kompensācijas sadale ietekmē katram cietušajam izmaksājamās kompensācijas apmēru. Nav pamatots Saeimas arguments, ka Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā katram cietušajam izmaksājamās kompensācijas apmērs ir veidojies apstrīdēto normu piemērošanas rezultātā. Pašas apstrīdētās normas nosaka kompensācijas apmēra sadalījumu atkarībā no cietušo skaita un neatstāj iespēju to noteikt tiesību piemērotājam. Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā lietā katram cietušajam piešķirto kompensāciju – 620 *euro* – par noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājušos personas nāvi nevar uzskatīt par taisnīgu un samērīgu. Vēl jo vairāk tā nebūtu taisnīga un samērīga gadījumos, kad, kā norāda pati Saeima, cietušo skaits ir vēl lielāks. Izmaksājamā kompensācija šādos gadījumos neizbēgami būs tikai simboliska un acīmredzami nepietiekama. Šāda kompensācija kā daļa no atbilstīga atlīdzinājuma nerasniedz Kompensācijas likuma mērķi un ir pretēja cilvēka cieņai. Satversmes tiesa jau norādījusi, ka cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī arī likumdevējam, pieņemot tiesību normas, ir jārespektē cilvēka cieņa (*sal. Satversmes tiesas 2019. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2018-08-03 11. punkts*).

Ievērojot minēto, secināms, ka apstrīdētās normas, ciktāl tās nosaka personas nāves gadījumā piešķiramo valsts kompensācijas maksimālo apmēru, paredzot tā sadalīšanu proporcionāli cietušo skaitam, ne vienmēr nodrošina

taisnīgu un samērīgu kompensāciju. Lai kompensācija būtu taisnīga un samērīga, nozīme var tikt piešķirta gan maksimālajam tās apmēram, gan tās sadalījumam starp cietušajiem, gan arī citiem apstākļiem. Likumdevējam pašam ir jāizšķiras par piemērotāko risinājumu taisnīgas un samērīgas kompensācijas apmēra noteikšanai gadījumos, kad saistībā ar personas nāvi kompensāciju pieprasījuši vairāki cietušie.

Līdz ar to apstrīdētās normas, ciktāl tās nosaka personas nāves gadījumā piešķiramo valsts kompensācijas maksimālo apmēru, paredzot tā sadalīšanu proporcionāli cietušo skaitam un tādējādi nenodrošinot taisnīgu un samērīgu kompensāciju, neatbilst Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

14. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi.

Lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, lietās, kas ierosinātas pēc tiesas pieteikuma, Satversmes tiesai jānoskaidro, kāda ietekme uz attiecīgo lietu būs tās spriedumam. Vienlaikus Satversmes tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 21. punktu*).

14.1. Ja Satversmes tiesa nolemtu, ka apstrīdētās normas atzīstamas par spēkā neesošām no šā sprieduma publicēšanas dienas, tad likumā nebūtu noteikts valsts kompensācijas apmērs, kas iestādei jāizmaksā cietušajiem personas nāves gadījumā. Saeimai, ievērojot šajā spriedumā secināto, ir jāpieņem tāds jauns tiesiskais regulējums, kas personas nāves gadījumā cietušajiem nodrošinātu taisnīgu un samērīgu kompensāciju. Lemjot par sprieduma spēku laikā, jāņem vērā tas, ka valsts budžeta pieņemšana ir valsts darbībai nozīmīga funkcija. Valsts kompensāciju izmaksāšanai piešķiramais finansējums ir saistīts ar valsts budžetā šim mērķim paredzētajiem izdevumiem un to plānošanu. Tādējādi prognozētajam valsts kompensāciju apmēram ir ietekme uz pašas valsts kompensācijas sistēmas

ilgtspēju un valsts tautsaimniecību kopumā. Tādēļ likumdevējam izmaiņas Kompensācijas likumā ir jāaskaņo ar valsts budžetu nākamajam saimnieciskajam gadam. Līdz ar to izskatāmajā lietā ir nepieciešams un pieļaujams tas, ka Satversmei neatbilstošās normas vēl noteiktu laiku paliek spēkā.

14.2. Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošā administratīvā lieta Nr. A420227223 ir ierosināta par tādu labvēlīgāku administratīvo aktu izdošanu, ar kuriem pieteicējiem tiktu piešķirta lielāka valsts kompensācija. Satversmes tiesā ir saņemts Administratīvās rajona tiesas paziņojums par tiesvedības apturēšanu arī citā administratīvajā lietā, kurā piemērojamas apstrīdētās normas.

Lemjot par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, tiek piemērotas materiālo tiesību normas, kas ir spēkā laikā, kad lieta tiek izskatīta tiesā (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 25. punktu*). Lai novērstu cietušo, kas ir pieteicēji Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esošajā administratīvajā lietā Nr. A420227223, kā arī visu to cietušo, kuri līdz brīdim, kad stājas spēkā jauns likumdevēja pieņemts tiesiskais regulējums, pieprasījuši valsts kompensāciju un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, bet attiecībā uz kuriem administratīvais process vēl nav noslēdzies, pamattiesību aizskārumu, apstrīdētās normas attiecībā uz viņiem atzīstamas par spēkā neesošām no šā sprieduma publicēšanas dienas. Administratīvajai tiesai attiecīgajos gadījumos ir individuāli un tieši jāpiemēro Satversmes 92. panta trešais teikums, Direktīvas 12. panta 2. punkts un šajā spriedumā ietvertās atziņas.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmo daļu un 7.¹ panta ceturto daļu, ciktāl tās nosaka personas nāves gadījumā piešķiramo valsts kompensācijas maksimālo apmēru, paredzot tā sadalīšanu proporcionāli cietušo skaitam un tādējādi nenodrošinot taisnīgu un samērīgu

kompensāciju, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam un spēkā neesošu no 2026. gada 1. janvāra.

2. Attiecībā uz pieteicējiem administratīvajā lietā Nr. A420227223 un citām personām, kuras līdz brīdim, kad stājas spēkā jauns likumdevēja pieņemts tiesiskais regulējums, ir pieprasījušas valsts kompensāciju un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, bet attiecībā uz kurām administratīvais process vēl nav noslēdzies, atzīt likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmo daļu un 7.¹ panta ceturto daļu, ciktāl tās nosaka personas nāves gadījumā piešķiramo valsts kompensācijas maksimālo apmēru, paredzot tā sadalīšanu proporcionāli cietušo skaitam un tādējādi nenodrošinot taisnīgu un samērīgu kompensāciju, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam un spēkā neesošu no šā sprieduma publicēšanas dienas.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Irēna Kucina